

Statistiske Møder i Sommeren 1897.

Af

Marcus Rubin.

Afvigte Sommer var der et nordisk statistisk Møde i Stockholm, et internationalt i St. Petersborg. — Ved den skandinaviske, nationaløkonomiske Kongres i København i Aaret 1888 fik Direktøren for Norges statistiske Centralbureau, A. N. Kiær, Ideen til, at Danmarks, Norges og Sverigs Chefer for de statistiske Statsbureauer skulde mødes med et eller nogle Aars Mellemrum for at drøfte fælles Regler for den skandinaviske Statistik. Møder ere siden da afholdte i Aaret 1889 (Kristiania), 1890 (Stockholm), 1891 (København), 1894 (Kristiania), 1897 (Stockholm). I de foregaaende Møder ere adskillige af Statsstatistikens ældre og nyere Emner blevne gennemgaaede: Folketællings- og Erhvervsstatistik, Befolkningens Bevægelse, Fabriksstatistik, Handels- og Skibsfartsstatistik, Landbrugsstatistik (Jordbrугenes Fordeling, Arealets Benyttelse, Høsten, Kvægtælling), Løn- og Indtægtsstatistik. De praktiske Resultater af Møderne have ganske vist ikke været store, thi Landenes forskellige statistiske Tradition og Organisation og Uensartetheden i Erhvervs- og Folkeliv lægge

væsentlige Hindringer i Vejen for en fælles statistisk Fremgangsmaade, ud over hvad der i og for sig følger af rigtige statistiske Methoder. Dog kan man ikke sige, at Møderne have været uden Betydning. Dels har i hvert Fald Danmark ved disse Møder faaet direkte Impulser med Hensyn til Bearbejdelsen af visse Dele af Folketællingslisterne og til Ordningen af Erhvervs- og Varegrupper, dels har man benyttet Lejligheden til Affattelse af Beretninger om de statistiske Fremgangsmaader i de nordiske og flere andre europæiske Lande, dels endelig er den personlige Forhandling og Sammenkomst altid af Værd.

Ved Mødet i Sommer — om hvilket der er udarbejdet en Beretning af Mødets Sekretær, Aktuarie Sundbärg (*Förhandlingar vid nordiska statistiska mötet i Stockholm den 19—23. Aug. 1897. Statistisk tidskrift. Årgang 1897*) — forelagde Overdirektør Sidenblad et udførlig motiveret Forslag om Ensartethed i de tre Landes statistiske Aarbøger. Den Ordning, man vedtog saa vidt muligt at gennemføre, er ikke væsentlig forskellig fra den nu alt i den danske Aarvog anvendte. Desuden udtaltes det, at man som Regel ikke i Aarbøgerne bør optage Tabeller, som ikke kunne fortsættes i følgende Aarbøger, og at man omvendt i Almindelighed bør have Opgivelser for flere Aar og muligvis tillige Middeltal for Femaarsperioder, »helst saadanne som have 5 eller 6 til Slutcifre«.

Til det sidste Punkt fremkom jeg ikke med noget dissentierende Votum, som skulde have eller har faaet Udtryk i Resolutionerne (eller den trykte Beretning). Men under Forhandlingerne tog jeg dog Forvaring mod Gennemførelsen deraf for Danmarks Vedkommende.

Dette skyldtes dels min Stilling overfor femaarige Gennemsnit i og for sig. Har man Plads nok, og Oplysningerne skulle omfatte en lang Periode, vil det være fuldstændig rigtigt at have femaarige Gennemsnit, af hvilke det ene kan sammenlignes med det andet; men har man f. Ex. kun to Rubrikker, vil det paa en Del Omraader vistnok være nok saa korrekt at lade Aarbogen give Oplysninger for Aaret 1895 og Aaret 1896 som for et Gennemsnit af Femaaret 1891—95 og det enkelte Aar 1896. Af større Betydning er dog Spørgsmaalet om, hvorvidt Femaarsperioden skal ende paa 5 eller 0. Som bekendt ende den danske Statistiks Befolkningsperioder paa 4 og 9, simpelthen fordi vore Folketællinger foregaa ved Begyndelsen af Aarene paa 0. Bør der da heri ske nogen Forandring? Paa de internationale statistiske Møder har Forsøget paa at faa Folketællingerne afholdte til samme Tid i alle Kulturstater længe staaet paa Dagsordenen, og det har ligeledes været behandlet i Forarbejderne til Mødet i St. Petersborg. Nogen Enighed er imidlertid ikke opnaaet. Den sidste Decenniumsfolketælling foregik i

Holland	31. Decbr. 1889
Danmark	1. Febr. 1890
De tyske Stater	1. Decbr. 1890
Portugal	1. Decbr. 1890
Østerrig-Ungarn	31. Decbr. 1890
Serbien	31. Decbr. 1890
Belgien	31. Decbr. 1890
Finland	31. Decbr. 1890
Sverig	31. Decbr. 1890
Norge	1. Januar 1891

Storbritannien og Irland.... 5—6 April 1891
 Frankrig 12. April 1891.

Europa har altsaa ingenlunde samme Folketællingsdag; men nægtes kan det jo ikke, at medens vor Tælling fandt Sted i Begyndelsen af 1890, fandt saagodtsom alle øvrige Tællinger Sted omtrent et Aar senere, i December 1890 eller i den første Trediedel af Aaret 1891. — Imidlertid vil hverken England eller Frankrig forandre deres Tællingsdage, og Tællingerne 31. Decbr. ville næppe heller blive henlagte til 1. Decbr., eller omvendt. Hvad Danmark angaar, skal jeg ikke her komme ind paa, hvad der taler for og imod en Forandring. Spørgsmaalet er ret kompliceret, ikke blot af statistiske, men ogsaa af almindelige, administrative Hensyn, og skulde Overvejelserne føre til det Resultat, at der ingen Forandring sker, da maa vi ogsaa beholde Femaarsdelingerne 1890—94, 1895—99 o. s. v.

Som Tillæg til Aarbogen burde der, efter A. N. Kiærs Forslag, føjes nogle Afsnit med sammenlignende Statistik for de tre nordiske Lande, hvis Bureauer skulde dele dette Arbejde imellem sig, saaledes at altsaa samtlige de paa denne Maade udarbejdede Tabeller bleve fælles. Ligeledes jeg havde haft Tanken om et Tillæg til Aarbogen, men kun omfattende nogle faa Blade med de mest kurante internationale Tal, til Forøgelse af Aarbogens praktiske Brug for den indenlandske Læsekreds. Da imidlertid Sverigs statistiske Bureau udgiver selvstændige Hæfter med internationale Oversigter — fortrinlige Arbejder, affattede af Aktuarie Sundbärg — kom Resolutionen til at gaa ud paa, at nogle Blade af Aarbogen kunde anvendes til inter-

nationale Oversigter, dog kun forsaavidt Bureauerne ikke udgav saadanne i selvstændige Hæfter, og med særligt Hensyn til de nordiske Lande.

Mødet behandlede endvidere et af Direktør Kiær fremlagt Forslag om »den repræsentative Undersøgelsesmethode«. Denne Sag havde Kiær haft fremme paa det internationale statistiske Instituts Møde i Bern i Aaret 1895, og han bragte den paany frem paa Mødet i St. Petersborg. I Bern havde Sagen vakt stor Modstand, i St. Petersborg blev der ikke Lejlighed til fornyet Debat, men den henvistes til et Udvalg. Aarsagen til Modstanden i Bern var den, at man opfattede Kiærs Forslag som et Led i Bestræbelser eller Theorier, der tage Sigte paa at begrænse Tilvejebringelsen og Bearbejdelsen af »komplet« Materiale, naar dette kan erstattes ved Hjælp af Beregninger. Det er navnlig Professor Westergaard, som har fremhævet, at det kan være ligesaa irrationelt at anvende et for stort som et for lidet Materiale, at det statistisk kommer mere an paa at arbejde i Dybden end i Bredden, og at man ved Interpolationer og Stikprøver ofte kan naa praktisk fyldestgørende Resultater ud af et kun delvist eller summarisk tilstedeværende Materiale. Selv om nu Sandheden heraf ikke bestrides, gøres der fra mange Statistikers Side principiel Modstand, idet de erklære, at det stedse er Opgaven at indsamle et saa omfattende Materiale som muligt, at Tilstedeværelsen af positive Data ikke kan erstattes ved Gisninger, samt at de fremsatte Anskuelser arbejde Talmageriet i Hænde og støtte Autoritetens og privates Uvilje mod at give Oplysninger m. v.

Den hele Sag er som saa mange saadanne et Spørgsmaal om et mere eller mindre, d. v. s. et Taktspørgsmaal. Overfor en aandløs, evig Genopsamling, Genbearbejdelse og Genudgivelse af de samme Data staar Nutidens Krav paa Nybehandling af saa mange Emner, at man maa tage Tiden i Agt og ikke ofre mere end højst fornødent paa, hvad der bringer intet eller i hvert Fald kun lidet nyt. Hvor langt man da kan nøjes med Udsnit, med Gennemsnit, med Interpolationer er et rent teknisk-praktisk Spørgsmaal, og det er ligesaa forstaaeligt, at man fra den ene Side med Styrke bringer Sagen frem, som at man fra den anden Side tager nogen Anstand. Hvad Kiærs Forslag angaar, bliver Spørgsmaalet forsaavidt simplificeret, som han vil anvende sine repræsentative Methoder paa de sociale Fænomener, hvor det er plat umuligt at faa lige saa omfattende Oplysninger som f. Ex. om de elementære Befolkningsspørgsmaal; men den bliver, omvendt, ogsaa mere kompliceret, fordi vi, netop af Mangel paa omfattende Materiale, her mangle Midler til at kontrollere Udsnittenes Rigtighed. Enhver praktisk og navnlig enhver Bureaustatistiker vil utvivlsomt adskillige Gange i sit Liv have anvendt den »repræsentative« Methode — jfr. f. Ex. for den københavnske Statistiks Vedkommende den motiverede Udvælgelse af 36 Gader til Bestemmelse af samtlige Lejeforhold i København, allerede ved Bearbejdelsen af den kommunale Folketælling 1885 (Tabelv. til Københavns Statistik, Nr. 8). Hovedvægten maa lægges paa, at man, hvor man enten nødtvungent (af Mangel paa Materiale) eller frivilligt kun bearbejder en Del, der skal træde i Stedet for Helheden, maa stille det Krav, at Delen virkelig

kan repræsentere Helheden, altsaa at man ikke nøjes med den tilfældige Del, man har under Hænde, men er sig bevidst kun at kunne opnaa sit Formaal, naar man systematisk kan godtgøre Delens repræsentative Egenskaber. Her fremkommer imidlertid, som sagt, Vanskeligheder ved Anvendelsen af de repræsentative Metoder i den sociale Statistik; thi medens man for Befolkningsstatistikens Vedkommende er i Besiddelse af et stort opsamlet Materiale, man kan benytte til Kontrol, staar man paa den sociale eller Moralstatistikens Omraade langt fattigere, og Beviset for, at Udsnittet er repræsentativt, maa i Reglen hentes fra Befolkningsstatistikken, uagtet dennes Tal i Sammenhængen maaske kun have liden Bevisret og Beviskraft.

Til Illustration af ovenstaaende skal jeg fremsætte et Exempel, jeg ikke fremlagde paa Stockholmermødet, da det skyldes en senere Undersøgelse, men som jeg i hvert Fald tror vil kunne klarlægge Vanskelighederne. — Lad os tænke os, det gjaldt om at udfinde »Befolkningens Bevægelse«, d. v. s. Antallet af viede, fødte og døde (begge sidstnævnte fraregnet dødfødte) i Danmarks Landbefolkning i Femaaret 1890—94. Landbefolkningen definere vi som hele det egentlige Danmarks Befolkning udenfor København, Københavns Amt og Provinskøbstæderne. Vi prøve da, om vi i Stedet for de 17 Amter kunne nøjes med 17 Herreder og fra disse slutte os til Resten. Det er klart, at alle Amter tilsammen maa antages at have en god »Repræsentation« i et Herred fra hver Amt, og da vi ingen Grund have til at foretrække det ene Herred fremfor det andet, vælge vi for hvert Amt det første,

der behandles i paagældende Tabelværk (»Statistisk Tabelværk«, 4. R., Litra A, Nr. 9, Kbhvn. 1896). Hvor heldige vi have været med vort Udsnit, og hvor god en Repræsentation vi have forskaffet os, fremgaar af følgende Tal.

	A. 17 Herreder	B. 17 Amter	A i Procent af B
1. Befolkn. 1. Febr. 1890	204,702	1,366,364	15
2. Viede 1890—94	13,634	93,462	15
3. Fødte do.	30,327	203,950	15
4. Døde do.	18,934	122,205	15

Af Række 1 viser det sig, at Befolkningen i de 17 Herreder udgør 15 Procent af Befolkningen i de 17 Amter, og af Rækkerne 2, 3, 4 fremgaar det, at saavel Antallet af viede som Antallet af fødte og Antallet af døde i de 17 Herreder udgøre 15 Procent af de tilsvarende Tal i de 17 Amter. Dette er overordentlig lærerigt. En almindelig befolkningsstatistisk Undersøgelse vilde jo i Reglen netop beskæftige sig med Forskellighederne mellem Amt og Amt, og til dette Brug kan ovenstaaende ingen Oplysning give; men vi erfare, at dersom man kun havde Oplysning om »Befolkningens Bevægelse« i de 17 Herreder og deraf vilde slutte til Forholdene i den hele Landbefolkning, da behøvede man kun at udfinde det Procenttal, Herredernes Folketal udgjorde af samtlige Amters, og ved Hjælp heraf erfarede man da med Lethed disses Antal af viede,

fødte og døde. Resultatet var i alle Henseender korrekt for hele Landet, fra den ene Syvendedel kunde vi slutte os til alle syv Syvendedele. Interessant er ogsaa den Konnex, der herved viser sig mellem Tallene for viede, fødte og døde — med et vist Antal viede følger et vist Antal fødte og et vist Antal døde —, og forøge vi Folketallet proportionelt for Herreds- og Amtsbefolkningen for at faa et Middeltal for Femaaret 1890—94 og ansætte dette til 210,000 for Herrederne, 1,400,000 for Amterne (d. e. i begge Tilfælde en Tilvæxt af ca. $2\frac{1}{2}$ pCt.), faa vi saavel for Herreder som for Amter, altsaa saavel for $\frac{1}{7}$ som for $\frac{7}{7}$ af Landbefolkningen: 13 viede, 29 fødte og 18 døde aarlig pr. 1000 Indb.

Dette var altsaa et særdeles vellykket Experiment for den repræsentative Methodes Anvendelse i almindelig Befolkningsstatistik, d. v. s., at til Befolkningsstatistikens Beregninger maa man betragte de 17 Herreder tilsammen som en tilstrækkelig Repræsentation for de 17 Amter tilsammen. Nu gaa vi et Skridt videre, ind paa den sociale eller Moralstatistikens Omraade. Vi fingere, at vi kun kende Antallet af uægte fødte i de 17 Herreder, men efter at have godtgjort disses repræsentative Egenskaber, ville vi saameget hellere drage Slutning fra disse til de 17 Amter, som Spørgsmaalet om uægte fødte jo er nok saameget et befolknings- som et socialstatistisk Spørgsmaal, og som Tallet paa illegitime Fødsler maa staa i den nøjeste Vexelvirkning med Tallene paa viede, fødte og døde. Tallet paa uægte fødte i de 17 Herreder udgør 1890—94: 2702, det skulde da, med Folketallet som Grundlag, i de 17 Amter udgøre 18,036; men det udgør

kun 14,888. Medens alle de andre Herredstal androg 15 pCt. af Amtstallene, beløber Tallet for uægte Fødsler sig til 18 pCt. Følgen deraf bliver, at vi faa 3148 for mange uægte Fødsler — vi have gjort fejlt Bestik.

Vil man indvende, at vi her operere med et mindre Tal end ovenfor, maa dertil svares, at dels vare jo ogsaa de ovenstaaende Tal af meget forskellig Størrelse, og at det dels netop er en af Farerne ved Socialundersøgelserne, at det kun sjældent drejer sig om saadanne Massefænomener som ved det mest elementære af alt Menneskeliv, Fødsel og Død. Og gaar det saaledes, naar vi blot vove os en lille Smule paa Siden af den almindelige Befolkningsstatistik, hvilke Farer løbe vi da ikke ved Udsnittene, hvor det drejer sig om egentlig sociale Spørgsmaal, om Indtægter, om Lønforhold, om »Vandringer« og saare meget andet. Hvor er Kontrollen ved alt dette for Udsnittenes Rigtighed? Ved meget af den Statistik, der i Aarenes Løb atter og atter er behandlet, kunne vi fremtidig maaske nøjes med »Udsnit«, fordi vi have et stort Erfaringsgrundlag at operere paa. Men hvordan kontrollere, naar netop det Materiale mangler, vi skal kontrollere med?*)

*) Aarsagen til, at de uægte Fødsler ikke holde Trup med de andre Befolkningsdata, er deres ulige Fordeling. Sammenligner man f. Ex. det »nordlige« Jylland (Hjørring, Thisted og Aalborg Amter) med det »sydvestlige« Jylland (Viborg, Ringkøbing og Ribe Amter), ere Folketallene begge Steder omtrent 280,000, og det aarlige Antal ægte fødte pr. 10,000 af Befolkningen i 1885—94 førstnævnte Sted 310,67, sidstnævnte 314,16, altsaa ogsaa omtrent ens. Derimod ere de tilsvarende Tal for uægte fødte 32,36 og 16,99: i det nordlige Jylland altsaa omtrent dobbelt saa stort et Antal som i det sydvestlige. En endnu grellere Forskel kan fremkomme mellem Amt og Amt. Selv i

Den repræsentative Methode er dog Vejen, vi maa ind paa; thi, som alt sagt, paa adskillige, og for Nu-

to Naboamter som Hjørring og Thisted Amter finde vi i 1885 —94 aarlig pr. 10,000 af Befolkningen af ægte fødte 309,71 og 302,13, altsaa omtrent samme Antal, men af uægte fødte 37,79 og 12,25, altsaa over tre Gange saa mange hist som her. Endelig udviser f. Ex. et af de sjællandske Herreder, vi have benyttet, et Antal viede, ægte fødte og døde i Forhold til sit Amt af 22 à 25 pCt., men et Antal uægte fødte af — 34 pCt.; Herredet har altsaa netop paa dette Punkt været en saare slet Repræsentant for Amtet. Af alt dette fremgaar, at selv om man i to Amter vælger to Herreder, der hver udgør samme Del af sit Amt, og hver har Vielses-, Fødsels- og Dødskvotienter sammen med sit Amt, kunne Tallene for uægte fødte dog meget let blive misvisende, fordi paa dette Punkt Syvende-, Femte-, Fjerdedelen o. s. v. intet beviser om Helheden. Med andre Ord: fra de normale Befolkningsdata kan ikke sluttes til de uregelrette Begivenheder. Det samme vilde kunne paavises med Selvmord i Forhold til Dødsfald og vistnok som Helhed paa Kriminalstatistikens Omraade. Men næppe meget bedre vil man være hjulpen med Hensyn til Forhold som Udvandring og Omvandring af Befolkningen. Og gør man endelig Springet over i den egentlige Socialstatistik, da maa ligeledes her et saadant Faktum, som at en Landarbejders Aarsløn er opgjort for Ringkøbing Amt til 608 Kr., for Hjørring Amt til 410 Kr., altsaa en Forskel i elementær Arbejds løn af halvtreds Procent mellem to Amter i samme Landsdel og med betydelig Egalitet i mange Forhold, gøre en ængstelig ved fra Dele af Amtet at slutte til det hele, endsige fra et af Amterne til Landsdelen o. s. v.

Indrømmes skal det imidlertid, at man ved ikke at gøre Udvælgelsen lokal (et Sogn af et Herred, et Herred af et Amt, et Amt af en Landsdel), men ved f. Ex. af hver Kommune i Landet at tage et forholdsvis lige stort Antal Personer af Bogstaverne R, S, T eller lign. indenfor de Kategorier, der ønskes undersøgte — saaledes som sket af Kiær i Norge — har store Chancer for at komme udenom en Del af de her paapegede Skær. Men dels vil Apparatet ogsaa derved i Praxis blive adskilligt større end gennem en samlet Undersøgelse af lokale Repræsentationer, dels mangler dog ogsaa her tilsidst Kontrollen, idet man til denne i Reglen maa nøjes med Ensartethed af befolkningsstatistisk eller af elementær erhvervs-

tiden af de vigtigste Omraader, kom vi ikke af Stedet, hvis vi vilde tage »alt eller intet« til Parole. Jeg tror derfor, at vi i Stockholm — hvor Overdirektør Sidenbladhs Betæneligheder gik i samme Retning som mine — naaede det rette Resultat, da vi alle enedes om følgende Resolution:

Den repræsentative Methode er berettiget, hvor Omstændighederne ikke tillade en fuldstændig statistisk Undersøgelse, hvad der navnlig ofte turde blive Tilfældet indenfor Socialstatistikken;

ved repræsentative Undersøgelser bør der altid sørges for, at Resultatet saa vidt muligt kan kontrolleres ved Sammenstillinger med fuldstændige statistiske Undersøgelser paa tilsvarende eller nærgrænsende Omraader;

fuldstændige statistiske Undersøgelser gøres saaledes ikke overflødige ved den repræsentative Statistik, men bør tværtimod fremmes, saavidt Omstændighederne muliggøre det;

endelig er det af Vigtighed ved repræsentative Undersøgelser, at der meddeles en fuldstændig Redegørelse for de Hensyn, i Følge hvilke Udvalget er gjort.

statistisk Natur, hvor i første Tilfælde Maalestokken i og for sig er god nok, men ikke tilstrækkelig oplysende med Hensyn til, hvad der skal udmaales, medens i sidste Tilfælde Maalestokken er af rigtig Art, men i og for sig upaalidelig paa Grund af Erhvervsrubriceringens Vagthed.

Saaledes maa formentlig i hvert Fald Sagen ses, saalænge man er inde paa den theoretiske Diskussion om Methoden. At man i Praxis, trods alt, maa slaa af paa sine Fordringer, er noget andet, jfr. Textens foregaaende og følgende Udtalelser.

Fra dansk Side var sat som Forhandlingsgenstand Spørgsmaalet om en Statistik vedrørende Arbejds-konflikter. En saadan Statistik er paabegyndt i Danmark af Statens Statistiske Bureau fra Begyndelsen af Aaret 1897. Hvad jeg fremlagde, var en Redegørelse for de af os benyttede Skemaer og de Veje, ad hvilke vi søge dem udfyldte, en Sammenligning med Udlandets tilsvarende Arbejder og en Henstilling om, at ogsaa Sverig og Norge skulde udsende saadanne Skemaer — med forskellige af mig for alle tre Lande foreslaaede Forandringer — som Grundlag for en Arbejdskonfliktstatistik (om Redegørelsen og Forslaget, se Beretning om Mødet S. 10—17; jfr. »Statistiske Meddelelser«, 3. R., 18. Bd., IV. Kbhvn. 1897).

Man accepterede det danske Skema, med de foreslaaede Tilføjelser. Imidlertid var det mig klart, at man i Sverig og Norge ikke har samme Forventninger om at faa saadanne Skemaer udfyldte, som vi have det i Danmark: dels ere hverken Arbejdsgivere eller Arbejdere organiserede i det Omfang, som Tilfældet er herhjemme, dels ere maaske ogsaa Forholdene mindre gunstige for et Samarbejde mellem alle Parter — Arbejdsgivere, Arbejdere og Bureauet — end hos os. Kiær lagde en Del Vægt paa Lokaløvrighedernes Medhjælp, hvad der efter min Mening kan være rigtigt i et stort Land, men er mindre nødvendigt i et lille Land og i visse Henseender maaske endog vil bidrage til at give et ukorrekt Billede af det passerede. Mødet enedes i hvert Fald om, at foruden Udsendelse af Skema til Arbejdsgivere og Arbejdere burde Bureauerne selv gennem egne Undersøgelser, paa Grundlag af

Pressens Meddelelser, Retsprotokoller o. lign., skaffe sig Oplysning om Konflikternes Karakter og Forløb.

Direktørerne for Sverigs og Norges Bureauer holdt paa, at der til Vejledning for Skemaernes rette Udfyldning burde anføres Exempler, enten, med mindre Skrift, paa Skemaerne selv, eller paa en særskilt Blanket. Naar jeg ikke kunde slutte mig hertil, er det fordi jeg ikke er nogen Tilhænger af særlige Anvisninger og Exempler ved Tællinger o. lign.; Folk læse dem vistnok ikke, eller de kunne endog forøge Tvivlene, og Skemaer og Spørgsmaal bør være affattede saaledes, at man kun rent undtagelsesvist, i en Anmærkning eller ved et Exempel, tydeliggør Forstaaelsen af mere komplicerede Rubrikker. Vi have da heller ikke savnet saadanne Vejledninger ved Besvarelsen af vore Arbejdskonfliktskemaer for det forløbne Aar (1897). Dog kunne vi ganske vist som Helhed endnu ingen Mening have om, hvorledes denne Statistik vil forløbe hos os. Materialet for 1897 er endnu ikke bearbejdet, og under alle Omstændigheder er ét Aar for lidt som Erfaringsgrundlag.

Det tør siges, at vi i de fire Dage, Mødet varede, virkelig arbejdede ganske flittigt, og i hvert Fald havde jeg som den yngste meget Udbytte af Forhandlingerne. Men forøvrigt havde vi jo ogsaa til Pligt at bese og lære noget paa den store og kønne Udstilling — hvor vi bl. a. maatte beundre de af de tre Bureauer udstillede grafiske Fremstillinger, eftersom sandsynligvis ingen andre havde Lyst eller Tid til at tage dem i nøjere Øjesyn —, Gæsterne havde desuden selve Byen og dens Omegn at glæde sig ved, ligesom ogsaa den

berømte svenske Gæstfrihed beslaglagde den Tid, der under vort Ophold i Stockholm iøvrigt blev tilovers.

Fra Stockholm gik Turen for alle tre Direktører til Mødet i St. Petersborg. Tirsdag Eftm. den 28. August førte en overfyldt finsk Baad — den hele Sommer var der en enorm Frekvens mellem Finland og Stockholm — os til Åbo, hvorfra vi med Jærnbane gik til Helsingfors.

Den udmærket smukt beliggende By med sin henrivende Skærgaard er aabenbart i stærk Opkomst. Fra 1885 til 1895 er dens Indbyggerantal voxet fra ca. 50,000 til ca. 75,000, og vel er den ingen Storstad eller har Præget af en saadan, men man mærker Hovedstaden paa de mange smukke og anselige offentlige Bygninger, og residerer end ingen Kejser her, er Byen til Gengæld Sæde for Senatet, for Stænderne, for Universitetet — med dets 2,000 Studerende, hvoraf 160 kvindelige —, og samtidig er den et af Landets Centra for Handel og Skibsfart. Der er i de offentlige Bygningers Storladenhed, i de dannede Kredses kulturelle Fremskredethed, i Sprogkyndigheden og Rejseiveren et energisk Drag, som selv det korteste Samvær gør en opmærksom paa. Man vil hævde sig, man vil frem — Betingelserne ere ogsaa gunstige. Landet har godt og vel halvtredje Million Indbyggere, $\frac{1}{10}$ mere end Danmark, paa 374,000 □ km., 10 Gange saa meget som Danmark; der er altsaa Plads nok, for megen Plads, men der er ogsaa — med vor Tids Hjælpe-

midler — næsten ubegrænsede Udviklingsmuligheder. Befolkningen er af gammel Kultur, og hvor stærkt der end strides og slides i den, har man dog taget meget i Arv og har meget i Udsigt. Man skylder den tidligere Forbindelse med Sverig det massive Grundlag, paa hvilket hele det finske Aandsliv er bygget, man har i Forbindelsen med Rusland — ved Siden af den uhyre Vanskæbne, at være i Afhængighed af den halvasiatiske Jættenabo — dog ogsaa derved Fordelene af at være knyttet til en Verdensmagt, og man lever endelig, under Feltraabet »Finland for Finnerne«, d. e. hverken for Svenske eller Russere, et Liv saa stærkt og saa vaagent, at det forjætter »per ardua ad astra«.

— Sverigs statistiske Bureau har Oxenstjerna'ernes gamle Palads til sin Raadighed, Finlands statistiske Bureau den gamle Senatskirke, en mægtig og pragtfuld Søjlehal. Vi bo mere beskedent.

De finske Statistikere — blandt hvilke kan nævnes Bureauets Chef, Statsraad Boxström, dets tidligere Chef, Senator Ignatiev, første Aktuarie, Dr. Fontell (der rejste med os til St. Petersborgmødet), Sparbanksstatistikeren, Mag. Leinberg, og Justitsstatistikeren, Dr. Hjelt — vidste ikke hvad godt de skulde gøre deres nordiske Kolleger og Frænder. Sjældent har jeg tilbragt saa fornøjelige og lærerige Rejsedage som de faa i Helsingfors. Men vi maatte jo videre, og fra Helsingfors gik Turen pr. Jærnbane til St. Petersborg. Jeg vilde imidlertid lyve, hvis jeg fortalte om de Skønheder, vi bleve vaer ved at gennemfare de tusind Søers Land. Langs Jærnbanestrækningen synes Landet mestendels fattigt, sumpigt, traurigt. Noget andet er, at vi gjorde en Afstikker til det over

al Maade dejlige og imponerende Imatravandfald. Iøvrigt knyttede Interessen paa Turen sig til Betragtninger paa Stationerne af den østfinske Landbefolkning, snart isprængt en Del russisk, og til Sprogstudier, d. v. s. Forsøg paa ved Hjælp af Stationernes tredobbelte Anvisninger — paa svensk, finsk og russisk — at granske de to sidstnævnte Sprog. Udbyttet var lig Nul. Men den finske Ungdom, der vil frem, maa nutildags helst kunne alle tre Sprog. Russisk kan dog kun forholdsvis faa, men da jeg ved en Middag spurgte en ung kvindelig Student, om hun kunde finsk, fik jeg det betegnende Svar: »Det er mit Modersmaal«.

Vort Formaal med at rejse til St. Petersborg var at deltage i det Møde, »l'Institut international de Statistique« skulde afholde her i Dagene 30. August—6. Septbr. Institutet har afløst de tidligere statistiske Kongresser, og at man ikke har fortsat med disse, er heldigt. De vare vel aldrig komne til at naa f. Ex. Lægekongressernes Omfang — den i Moskva 1897 skal have talt adskillige Tusind, og jeg fik en Følelse af, at man selv i Rusland fandt, der var vel mange —; men de kunde dog være blevne saa omfattende, at det personlige indbyrdes Samkvem gjordes vanskeligt, og dermed vilde en væsentlig Del af Udbyttet være gaaet tabt.

Institutet maa som Maximum have 150 Medlemmer og desuden en Del Æresmedlemmer (af hvilke der nu er 25). Det er forbundet med et ret stort Apparat at

blive Medlem, men er man Chef for et statistisk Statsbureau, er Valget dog væsentlig en Formsag, hvorimod det nu, med det begrænsede Antal Pladser, der staar til Raadighed, iøvrigt ingenlunde er let at blive optaget. Altfor meget af Mødets Tid blev anvendt paa Valg af nye Medlemmer.

Mødet i St. Petersborg var Institutets 7de. Det første holdtes ved Institutets Grundlæggelse 1885 i London, derefter 1887 i Rom, 1889 i Paris, 1891 i Wien, 1893 i Chikago, 1895 i Bern. Den gamle Sir Rawson W. Rawson, Institutets Præsident, var for svag til at komme til St. Petersborg, derimod vare de to Vicepræsidenter Levasseur (Medlem af l'Institut de France) og Lexis (Professor i Göttingen) til Stede, endvidere Generalsekretæren Bodio (Generaldirektør for Kongeriget Italiens Statistik) og den midlertidige »trésorier« Bateman (deputy comptroller general of commerce, labour and statistics, board of trade). Formand for den russiske Organisationskomité var Troinit-sky (Generaldirektør for den kejserl. statistiske Central-kommission). Mødets Ærespræsident var Storfyrst Constantin Constantinowitsch. — Til Stede ved Mødet vare ialt 94 Statistikere m. v., deraf Halvdelen indbudte, navnlig fra Rusland, Halvdelen Medlemmer af Institutet; af disse sidste vare 9 fra Rusland, 1 fra Finland, 1 fra Sverig, 1 fra Norge, 1 fra Danmark, 7 fra Tyskland, 5 fra Østerrig-Ungarn, 1 fra Bulgarien, 1 fra Rumænien, 3 fra England, 12 fra Frankrig, 3 fra Italien, 2 fra de nordamerikanske Fristater.

Nogen særlig god Forberedelse for Mødets videnskabelige Arbejder havde ikke fundet Sted. Først i sidste Øjeblik fik man at vide, hvilke Sager der skulde

paa Dagsordenen, og noget Forarbejde til Diskussionerne var derfor ikke vel mulig. Iøvrigt vanskeliggjordes selvfølgelig ogsaa en almindelig Diskussion ved Sprogforskellen. Medens vel de allerfleste af Medlemmerne nogenlunde kunde følge en fransk Diskussion — fransk var Kongressens Hovedsprog —, var det for ikke faa vanskeligt at deltage i den. Englænderne talte da ogsaa engelsk, Tyskerne tysk. Endelig var det ogsaa urimeligt, at Indledningsforedragene for en stor Del oplæstes af Forfatterne og umiddelbart efter omdeltes trykt. Der havde været vundet meget, ikke blot i sproglig Forstaaelse, ved at omdele dem i Forvejen, hvorved man ogsaa havde sparet Oplæsningen.

Nogen systematisk Redegørelse for Mødets Forhandlinger agter jeg ikke at give. En saadan vil blive offentliggjort — i Forbindelse med alle paa Mødet omdelte trykte Bilag — i Institutets »Bulletin«, der under Redaktion af Bodio udgives aarlig eller hvert andet Aar i to Halvbind, som dels indeholde Beretninger m. v. fra Institutets Møder, dels selvstændige Afhandlinger. Men medens altsaa et gennemført Referat ikke her vilde være paa sin Plads — allerede fordi det maatte blive ret vidtløftigt, hvis man virkelig skulde lære noget deraf — er der enkelte Emner, jeg af den ene eller anden Grund kunde ønske at omtale.

Den mest aktuelle Sag paa Mødets Dagsorden var den store russiske Folketælling. Denne, den første almindelige Folketælling i Rusland, fandt Sted den 9. Februar 1897 (28. Januar russisk Dato). Lige fra Peter den stores Tid har der været afholdt periodiske Tællinger af den mandlige skatteydende Befolk-

ning i Rusland; iøvrigt er Folketallet blevet beregnet paa Grundlag af Politiopgørelser. Den nu afholdte egentlige Folketælling besluttedes i 1895. Der oprettedes en Centralkommission med Indenrigsministeren som Præsident, endvidere 850 Kommissioner for Provinser og Byer m. v., og 25 Generaldelegerede havde Tilsyn med Kommissionernes Virksomhed. Arbejdets Omfang kan man slutte sig til af følgende Tal: Der benyttedes ca. 150,000 Tællere, dels lønnede med Penge, dels — da Pengene slap op — med kejserlige Tællingsmedaljer for dem, der vilde gøre Arbejdet gratis. Der medgik 100 Million Ark Papir til en Vægt af halvtredje Million danske Pund. Trykningen og Forsendelsen af Listerne varede et halvt Aar. Listerne maatte udfærdiges i en Snes forskellige Sprog og Idiomer. — Bearbejdelsen af Materialet foregaar i en Ejendom, lejet til dette Brug. Vi aflagde et Besøg i Ejendommen, og at vandre igennem Huset var som at gaa igennem Vareskure til Brug for umaadelige Papir- oplag; men alt var i fortrinlig Orden, det hele uhyre Kejserrige boede i dette Hus, og vidste man en Husholdnings Beboelsessted, kunde man gaa hen og hente dens Liste ud fra Værelse, Reol, Hylde og Pakke, som man trækker en Skuffe ud med Etiket paa. I Centralkontoret fandtes indrammet den kejserlige Families Tællingsliste, egenhændig udfyldt af Kejseren, med Oplysning om hans, hans Hustrus og Barns Navn, Alder o. s. v., Skrive- og Læsefærdighed, Stilling, Erhverv, incl. Bierhverv (udfyldt med: Godsejer). — Til Bearbejdelsen benyttedes 70 elektriske Tællemaskiner.

Tællingen anvendte Husholdningslister, affattede paa tre Maader: dels for de egentlige Bønderhushold-

ninger, dels for Landhusholdninger udenfor Bondestanden, dels for Bybefolkningen. Paa Grund af de stadige og omfattende Vandringer i den russiske Befolkning har man maattet lægge særlig Vægt paa, foruden den faktiske Befolkning, ogsaa at faa den hjemmehørende Befolkning opgivet. Skemaernes Rubrikker vare iøvrigt ikke væsensforskellige fra de almindelig anvendte.

Tællingens egentlige Overleder har Troinitsky været, og der har maattet høre en ganske overordentlig Energi og Administrationsevne til at gennemføre den. Med Rette var det da ogsaa ham, der forelagde Mødet en Beretning om den. Af dens foreløbige Resultater skal jeg meddele følgende Par Tal:

Der fandtes i 50 russiske Provinser	94,19	Mill. Indb.
— i 10 polske	9,44	—
— i 11 kaukasiske	9,72	—
— i 9 siberiske	5,73	—
— i 5 Stepperegionsprovins.	3,42	—
transkaspiske Prov. og Turkestan m. m.	4,19	—

Føjes hertil Finland (udenfor denne Tælling) med 2,53 Mill. Indb., faaes altsaa i hele det russiske Rige $129\frac{1}{5}$ Million Indbyggere.

I det europæiske Rusland og Kaukasien er Tætheden 19 à 21 Mennesker pr. Kvadratkilometer, i Polen 75, i Siberien 0,5 (i Danmark 57,7, altsaa tre Gange saa meget som i det europæiske Rusland). — Medens der i det europæiske Rusland findes 102 Kvinder for hver 100 Mænd, findes der i Polen 99,

i Siberien 94, i Kaukasien 90, i Stepperegionen 89, i Turkestan 84. Mange Steder, navnlig i Byerne, er Samlingen af Militær Aarsag til Mandkønnets store Overvægt; saaledes findes der i St. Petersborg kun 87 Kvinder for hver 100 Mænd. — Det russiske Rige har 54 Byer med over 50,000 Indb. hver, deraf 19 med over 100,000 (St. Petersborg 1,133,000, Moskva 980,000).

Af de Diskussioner, der fandt Sted i Plenarmøderne, frembød nogle et Ordskifte af Interesse. Efterat saaledes Troinitsky havde forelagt de russiske Folketællingsresultater, gav Prof. Tchouprow fra Moskva en Fremstilling af de russiske Zemstvoers omfattende statistiske Undersøgelser og enquêtémæssige Arbejder til Belysning af de russiske Landboforhold og Bondebefolkningernes Liv og sociale Stilling. Idet han godtgjorde, at den tidligere ligelige Fordeling af Ejendomsgoderne var i Færd med at tabe sig, tog han dette til Udgangspunkt for en Beklagelse over, at de lokale Enquêtearbejder nu mange Steder vare forældede; han føjede til, at lignende Arbejder i det øvrige Europa ogsaa trængte til Fornyelse paa Grund af den rivende økonomiske Udvikling og Forandring i Forholdene, der overalt finder Sted. Ensartede Undersøgelser paa disse Omraader i den civiliserede Verden vilde derfor, efter hans Mening, være paa sin Plads samtidig med Aarhundredeskiftet. — Tchouprow støttedes af forskellige Medlemmer, men mødte stærk Modstand hos den franske Justitsstatistiker Tarde. Denne gjorde gældende, ikke blot at Aarhundredeskiftet var ganske uden statistisk Interesse, da hverken Historien eller Økonomien deler sig i Faser efter Aarhundreder, men

navnlig, at ensartede Socialundersøgelser vare urimelige, da det ikke kunde være den internationale Statistiks Opgave at fordre de samme Ting oplyste, og det endog paa samme Maade overalt, men netop at gøre sit til, at man hvert Sted fremdrog, hvad der havde særlig social Betydning, hvormed ogsaa vilde følge, at Fremgangsmaaden blev forskellig. — Ihvorvel Tarde blev stærkt imødegaaet af forskellige af Mødets store Navne, synes det mig, der var meget i hans Bemærkninger, og de vare ogsaa en hel Del paa deres Plads — blot ikke, hvis da ikke netop, ved et internationalt Møde.

Dog ved et senere Møde fik rigtignok den samme ædruelige Opfattelse hos Tarde et andet Udslag, som viste, hvad alt enkelte Ytringer antydede første Gang, at han havde mindre imod international Ensartethed i Almindelighed, end mod en saadan, der krævede Forandring i de i Frankrig anvendte og overleverede Former. Det drejede sig om hans specielle Fag, Justitsstatistikken, idet han her bestred Nyttens af at anvende »Straffekort« for hver Forbryder, hvad der vilde gøre Bearbejdelsen uoverkommelig og endog kunde give Anledning til uheldige Indiskretioner overfor den dømte, hvorimod den i Frankrig anvendte Form — Retsbetjentenes Lister — gav et tilstrækkeligt godt Materiale til en fyldestgørende Statistik. Med Rette udtalte v. Mayr (thv. Understatssekretær, Professor i Strassburg), at sligt var en Røst fra Statistikkens ancien régime, og ihvorvel Tardes Udtalelse naturligvis indeholdt den Sandhed, at i visse Henseender kan Kortenes Bearbejdelse kræve et større Apparat end Listernes, fremhævede han ikke, at de da til Gengæld ogsaa give

Mulighed for langt fyldigere og præcisere Resultater. Udtalelsen var i det hele typisk for, hvad der ogsaa ellers gav sig Udslag paa Mødet, noget af den Selvglæde og Uforanderlighed, der synes at klæbe ved ikke saa lidt af den franske Administration.

En livlig Diskussion fandt ogsaa Sted i Anledning af et Agrikulturforedrag af Craigie (Direktør i »Board of Agriculture«, England). Hvad man her navnlig kom ind paa, var Spørgsmaalet om den rette Optagelse af en Høststatistik. — Skal man søge direkte Oplysninger hos enkelte Landboere og deraf slutte til større Kredse? Skal man forlange »Karakterer« i Henhold til et selvstændigt Skøn om den foreliggende Høst, eller skal man lade denne betegne ved Procenttal i Forhold til den foregaaende Høst, hvis Art og Omfang i Reglen vil erindres af Landboerne? Hvor hyppigt skulle Arealopgørelserne foretages, og hvor hyppigt skulle selve Oplysningerne om »Foldene« eller »Karaktererne« indhentes?

Samtlige disse Spørgsmaal indeholde vel forsaavidt lidet nyt, som de næppe kunne undgaa Opmærksomheden, saa snart man beskæftiger sig med Høststatistik (jfr. »Statistiske Meddelelser«, 3. R., 16. Bd., IV, og 18. Bd., III, Kbh. 1896 og 1897). Alligevel var det af Interesse at høre de forskellige Synspunkter dragne frem af de store Landes Repræsentanter. Af ikke mindst Betydning var det Bidrag, som blev givet af Prof. Conrad (Halle). Conrad er, som bekendt, en meget ihærdig Landbrugsstatistiker, og han supplerer sine Studier ved flittige og vel anvendte Rejser. Han henviste Europa paa Høststatistikens Omraade til Amerikas

Exempel. Her optager man maanedlige Høstberetninger, man lader endvidere Maanedsbberetningerne gratis omdele i vide Kredse, og man foretager periodiske Opgørelser af Forraadene for at kontrollere de endelige Høstberetningers Rigtighed. Den amerikanske Høststatistik spiller da ogsaa en stor Rolle for Handelsverdenen.

Det burde dog maaske være nævnet af Conrad, at de forenede Staters Høststatistik ogsaa kan være ret vildledende og ved deres forhastede Tal virke forvirrende paa Kornmarkedet (jfr. »Statistiske Meddelelser«, 3. R., 16. Bd. 1. c.), og for smaa Lande, hvis Høst er uden Betydning for Prisansættelsen, er der i hvert Fald næppe nogen Grund til at anvende de vidtløftige Fremgangsmaader, som anvendes f. Ex. i Preussen eller endnu mere i Amerika, for stadig at være à jour med Høstens formodede Udfald.

Foruden Fællesmøderne holdtes der Sektionsmøder i de nedsatte fire Sektioner, vedrørende Methodologi, Befolknings- og Retsvæsen (i Forbindelse hermed historisk Statistik), vedrørende Agrikultur og Grundejendom, vedrørende Industri, Handel, Kolonier, ædle Metaller samt vedrørende Finanser, Kredit og Forsørgelsesinstitutioner. Jeg deltog særlig i den første Sektions Møder. En stor Del af disse optoges af en Diskussion om, hvad Folketællingen Aar 1900 burde indeholde for Rubrikker, fælles for alle Lande. Betydelige Forarbejder hertil vare gjorte af Kørøsi (Direktør for Bureauet i Budapest), men Diskussionen var uligeartet og knyttede sig nok saa meget til uvæsentlige som til væsentlige Ting.

Et andet Spørgsmaal, der behandlede, vedrørte en international Skilsmissestatistik. Et paa Mødet i Bern nedsat Udvalg havde samlet et ret anseligt Materiale, som nu fremlagdes af Yvernès (Generalsekretær for »Société de Statistique« i Paris). De separerede og skiltes Gruppering efter Stilling var foretaget i Henhold til de paa Bernermødet vedtagne otte Hovedinddelinger for Gruppering af Sparekasseinteressenter: 1) Land- og Skovbrug, 2) Industri (incl. Minedrift etc.) og Haandværk, 3) Handel og Kommunikation, 4) Tyende, Daglejere, 5) offentlig ansatte, liberale Erhverv, 6) Personer uden Erhverv, 7) Land- og Sømilitær, (8) juridiske Personer). Under Diskussionen kom jeg for Skade at gøre gældende, at en Gruppering, der var vel egnet for en Undersøgelse af rent økonomiske Forhold, kunde være lidet brugelig for en social- eller moralstatistisk Undersøgelse. Til Belysning af Befolkningens eller Landets Erhvervsforhold kunde det f. Ex. være af Betydning at faa Smaahandlende i én Gruppe (sammen med de andre Handlende), Smaahaandværkere i en anden Gruppe (sammen med de andre Haandværkere); men til Brug for en Skilsmissestatistik var det urimeligt at sondre Urtekræmmeren fra Skomageren, Bankdirektøren fra Fabrikanten, men at tage Husmanden og Godsejeren sammen o. s. fr. Delingen burde være paa en anden Led: efter den sociale Stilling. — Da Forsamlingen fuldt ud sluttede sig til disse Ytringer, fremkom Dirigenten (v. Mayr) med den elskværdige Bemærkning, at netop jeg var jo Manden til at realisere Tanken: en social Deling i store Grupper til Brug for Social- og Moralstatistik, hvorom Forslag da skulde afgives ved Institutets næste Møde. Naturligvis sluttede For-

samlingen sig ogsaa hertil, men oprigtig talt opfattede jeg ikke denne Henstilling fuldt alvorlig, men mere som en Dirigentvending for at naa videre frem i Diskussionen. Nu ser jeg imidlertid, at Yvernès i Novemberhæftet (1897) af »Journal de la Société de Statistique de Paris« meddeler, at det er overdraget mig at forberede en Nomenclatur paa socialt Grundlag og at forelægge denne i næste Session. Imidlertid er det jo klart, at fordi man gør opmærksom paa, at en foreliggende Inddeling ikke er rationel, har man ingenlunde forpligtet sig til at fremstille en bedre. Det er nemlig muligt, at en international social Deling overhovedet ikke lader sig opstille. Den er saa vanskelig at gennemføre indenlands (jfr. Westergaards og mine Skrifter om Landbefolkningens Dødelighed og om Ægteskabsforholdene), at det maaske end ikke bliver gørligt at angive fælles Kriterier for alle Kulturstater. Om jeg faar Tid og Lejlighed til at gøre Forsøget, véd jeg endnu ikke. At der imidlertid, naar man overhovedet vil give sig i Lag med international social Statistik, her er et Problem af Omfang og Interesse, er sikkert nok.

Paa Mødets sidste Dag forelaa bl. a. Valg af Præsident samt af Mødested for Sessionen 1899. Sir Rawson Rawson havde meddelt, at han ønskede at nedlægge sit Hverv, og til Institutets nye Præsident var v. Inama-Sternegg (Præsident for den østerrigske statistiske Centralkommission) alt paa Bernermødet udset. Dog, da det kom til Stykket, gjorde Nationalitets-hensyn sig gældende. Det kan i det hele ikke nægtes, at trods al Internationalitet mærkedes den nationale

Forskel ganske betydeligt. Franskmænd og Russere dannede nærmest én Gruppe, Tyskere og Østerrigere en anden. Det var ikke blot Sproget, der adskilte dem — man kan ikke undres over, at man, naar der ikke var fælles Festligheder, grupperede sig ved et Glas Øl eller et Glas Vin efter sit Modersmaal eller det Sprog, som var en lettest at tale og forstaa —, men Franskmænd og Tyskere kunde, om jeg saa maa sige, overhovedet ikke ret søbe Kaal sammen, og Afstandstagningen skyldtes utvivlsomt mest Franskmændene.

Da der nu skulde vælges en ny Præsident, kunde den antigermanske Gruppe paaberaabe sig, at i et sidste Telegram fra Rawson havde denne egentlig ikke vægret sig ved at lade sig genvælge. For at undgaa Misstemning fremkom der forskellige Mæglingsforslag — fra fransk Side af Jacques Bertillon (Chefen for Staden Paris Statistik), fra tysk af v. Mayr —, men de strandede paa begge Grupperes Hedsporere. Da de smaa angelsaksiske og skandinaviske Delinger ved det endelige Valg kastede deres Stemmer paa Rawson — det var jo i hvert Fald at blive ved det bestaaende — valgtes denne med en ringe Majoritet, medens de øvrige Stemmer faldt paa v. Inama-Sternegg. Nogen Disharmoni gav sig ikke tilkende efter Valget, men det maa anses for givet, at næste Gang bliver den østerrigske Statistiker Præsident, hvad der ogsaa, efter hans videnskabelige, personlige og administrative Kvalifikationer, vil være et overmaade passende Valg.

Nationalitetsspørgsmaalet kom ogsaa frem med Hensyn til næste Sessions Mødested. Tyskerne ønskede egentlig gerne Berlin, men de officielle Berlinerstatistikere glimrede ved deres Fraværelse, sikkert endnu noget

under Paavirkning af den Bismarckske Uvilje mod internationale Kongresser (hvor jo tillige endnu det officielle Sprog er fransk). Man havde derfor heller ikke med noget Alvor kunnet forberede Berlin som Mødested. Paa den anden Side kunde A. N. Kiær fremsætte en direkte Indbydelse fra den norske Stat. Kiær har jo et med Rette anset statistisk Navn, navnlig for hans Publikationer vedrørende den internationale Skibsfartsstatistik, men iøvrigt ogsaa for hans og det norske Bureaus Arbejder som Helhed paa den videnskabelige og administrative Statistiks Omraader. Han er persona grata paa de internationale Kongresser, og man modtog med enstemmig Tilslutning Indbydelsen til Kristiania, Hovedstaden i et »neutralt« Land og i et navnkundigt Rejseland, der huser en for Udlandet i saa mange Henseender interessant Nation. Paa Frem- eller Tilbagereisen vil da København sandsynligvis blive gæstet af en Del statistiske Koryfæer.

Kunde der, som alt sagt, være noget at indvende imod den videnskabelige Forberedelse af Mødet, saa tilkommer der den russiske Organisationskomité's Formand, Troinitsky, al Ros for hele den øvrige Ordning. Hvad der hjalp til, at alt gik saa godt, var naturligvis, at vi kun vare en lille Skare fremmede, og alle forsaavidt kendte i Følge Embedsstilling o. l. — de fleste af os tilmed tillige delegerede for vore Regeringer —, at man nok kunde slippe os løs i Czarriget uden særlige Kauteler. Vi havde hver faaet et Certifikat sendt,

lydende paa vort Navn, og paa dette kom vi ind i Riget uden nogen Art af Bagageeftersyn, hverken i Told- eller andre Øjemed, og uden Pasforevisning (derimod afgaves Passerne paa Hotellerne til Politirevision). Under vort Ophold i Rusland vistes os al Opmærksomhed. Institutets Præsidium var i Audiens hos Kejseren, og samtlige Medlemmer vare indbudne til Peterhof, hvor vi efter et Besøg paa Slottet, som under Kejserens Fraværelse forevistes af Hofembedsmændene, indtog en Dejeuner i en af Festsalene og derefter i Hofekvipager kørtes rundt i den prægtige Park, hvor alle Springvand og Kaskader vare i Virksomhed. — Paa Turen ud til Peterhof gjorde vi, til den modsatte Side, en Visit i Kronstadt, hvor vi kom ombord paa en nybygget Panserkrydser, den største i Verden. Den forevistes af Skibets Officerer (deriblandt en dansk i midlertidig russisk Tjeneste); Krydseren var paa 12,200 Registertons, dens Maskiners Hestekraft 19,000!

Mødets Ærespræsident, Storfyrst Constantin, en efter Sigende højt dannet Mand, gav med Gemalinde en Souper for os i deres Slot i St. Petersborg, »Marmorpaladset«. Andre Fester bleve givne af den russiske Komité og af Kommunalbestyrelsen (paa Raadhuset).

De russiske Festmiddage have den Ejendommelighed, at de begynde med et »koldt Bord« saa bugnende rigt, at selv den flotteste svenske Buffet næppe kan tage det op dermed. Men naar man saa tror, at selve Diner'en kommer til at svare dertil, tager man fejl. Den omfatter kun faa Retter, og man bliver egentlig forholdsvis skuffet ved den overdrevne Indledning til Begivenheden selv. Maden ved saadanne Lejligheder

— ligesom i Almindelighed paa Hoteller o. l. — er som den vesteuropæiske, men man bør ogsaa imellem søge en ægte russisk Restaurant. Paa en saadan har man under hele Maaltidet Taffelmusik af et mægtigt og kostbart Harmonium — paa hvilket nu ogsaa Mar-seillaisens Toner glæde Czarens Undersaatter —, og Maaltidet bestaar f. Ex. af: Kaviar og Snaps, derefter Suppe (Kaalsuppe med bagte Grynborler i og Surmælk over), Fisk, Steg (med raa Agurker), Is, Dessert; til Borddrik Kwas, der minder om og serveres ligesom Cider i Normandiet, og en eller anden sydrussisk Vin. Den nationale Drik i Rusland er iøvrigt, som bekendt, The. Man kan sige, at den drikkes alle Steder, alle Tider, af alle Mennesker. Man vænner sig hurtig selv dertil, og f. Ex. ved Foredragsmøder af noget trættende Art kan det være en behagelig Afvexling, naar Thebakken bæres rundt, at drikke et Glas eller to. Theen skal, ogsaa i Hæren, spille en ikke ringe Rolle til at modvirke Brændevinsdrikning. — Jeg saa forresten ikke et eneste beruset Menneske i Rusland.

Foruden hvad hver enkelt tog sig over at se og gæste i St. Petersborg, aflagde ogsaa Mødet som saadant Besøg i Slotte og Samlinger, og vi ledsagedes her overalt af de paagældende Embedsmænd, der naturligvis gav saa fyldig en Vejledning som mulig. — Ved nøjere Bekendtskab med en russisk Justitsembedsmand blev jeg og et Par andre indbudt til at se det russiske »Vridsløse«. Det var unægtelig indrettet »med al Nutidens Komfort«, og man syntes at maatte kunne befinde sig helt vel i et saadant Fængsel, med elektrisk Belysning, Værksteder og Værktøj efter hver Mands Vaner, Orden og Renlighed overalt. Paa den anden

Side saa jeg jo ikke Peter-Pauls Fæstningens Kassematter for politiske Forbrydere. Gælder det overhovedet ethvert Sted, er det vel fremfor alt i Rusland, at den fremmede skarpt maa skælnes mellem »ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas«. Man ser Kulturen, vanskeligere Ukulturen. Dog, naar jeg tænker paa St. Petersborg, vil jeg ganske vist stedse bevare i Erindringen Indtrykkene af de uhyre og pragtfulde offentlige Paladser, af Newski-Prospektets vældige Liv (St. Petersborg har 13,000 Enspænderdrosker!), af Basarerne, Parkerne, Kirkerne, Samlingerne, Statuerne, af mangfoldige fremmede Dragter og ejendommelige Ansigter; men jeg vil dog ogsaa faa andet i Tankerne. Hermed mener jeg ikke de lange, kedelige og grimme Newabroer, eller de lange, kedelige og grimme Gader med do. Huse, der vidne om, at St. Petersborg er en »lavet« By, og fremfor alt en lavet Hovedstad. Men jeg tænker paa de utallige Helgenbilleder og Altre og Almuens uafbrudte Korsen sig og Knæfald, og jeg vil erindre Isakskirkens græsk-katholske Gudstjeneste, hvor de andægtige timevis staa paa samme Plads, naar da ikke denne eller hin lægger sig med Panden mod Gulvet. Græsk-Katholicismen som en særlig Religion gjorde Russerne til Nation og den moskovitiske Storfyrste baade til Czar og Pave. Da den græske Kirke var fælles for Russerne og stod i Modsætning til den vestlige Kirke, saa blev det allerede af den Grund nødvendigt at fastholde den som politisk-nationalt Fundament, og ved Siden deraf gør dens orientalske, stivnede Tilsnit den fortrinligt egnet til Folkekirke i en Nation, der skal regeres som ufri. Man forstaar en Smule af Sammenhængen, naar man ikke blot ser Proskynesen

i Isakskirken og foran Helgenbillederne paa Gaden, men naar man tillige faa Skridt fra den verdensberømte Cathedral ser Rytterstatuen af Nikolaj I og her paa et af Basreliefferne finder hin Scene gengivet, hvor Selvherskeren under en Koleratumult (1831) ved sin Tilsynekomst paa Gaden standsede Tumulten og fik de genstridige til at falde paa Knæ for sig. I Sten er dette Oprin fra det nittende Aarhundredes Rusland forevigtet midt i Czarrigets Hovedstad.

Fra St. Petersborg gik Turen paa én Nat til Moskva — paa denne Tur som overalt paa de russiske Baner som Czarens Gæster —, og i Moskva nye Banketter, Køreture og Forevisning af Samlinger og andre Seværdigheder.

Moskva tog sig skønnest ud for os, da vi i straalende klart Vejr saa den fra samme Høj, hvor Napoleon og hans Stab første Gang skal have set Staden foran sig. Floden Moskva, ved hvilken Byen ligger, bugtede sig, glitrende i Solskinnet, gennem Terrænet. I Forgrunden laa et af Stadens 22 Klostre, og overalt, hvorhen Øjet vendte sig, saas Kuppel ved Kuppel — snart gyldne, snart indigofarvede — dækkende Stadens 450 Kirker.

Moskva er en hel Del mere russisk end St. Petersborg. Langt almindeligere er den russiske Nationaldragt, Ansigterne mere »mongolske«, hele den udstrakte Bys Tilsnit mere gammeldags. Selve de i Butikker og Basarer udstillede Sager ere ogsaa mere specielt russiske, og paa mange Punkter synes man at mærke Stadens rige industrielle Liv. Moskva regnes at have

620 Fabrikker — navnlig i Textilindustrien — beskæftigende ca. 100,000 Arbejdere.

Dog, for den fremmede, der kun er her i faa Døgn, er naturligvis Kreml første og sidste Maal, med dens Slot, dens Kirker, dens endeløse, orientalske Skatte — og dens Historie. Men vil man iøvrigt have russisk Historie i Billeder, da besøge man i Moskva Brødrene Tretiakovs Galleri (skænket til Staden af Brødrene T.), der næsten udelukkende omfatter Malerier af russiske Kunstnere, deriblandt ca. 100 Verestschagin'er. Kunstnydelsen er stor, men ved Siden heraf staar der fra denne Samling en saadan Os af Drab, Henrettelser, Oversvømmelser, Krig og andre Rædsler, at man formelig aander op paany, naar man kommer ud i fri Luft. I Parenthes bemærket, skal jeg anføre, at da jeg senere paa Jærnbanen tog min Katalog fra dette Museum frem, blev mit Øje slaæet af Kunstnernes Fødsels- og Dødsaar, og jeg gjorde da en lille Beregning. I den Tretiakovske Samling er der repræsenteret Billeder af 43 russiske Malere fra det attende Aarhundrede; deres gennemsnitlige Levealder var 64 Aar! (2 blev 30—40 Aar, 4: 40—50, 9: 50—60, 15: 60—70, 9: 70—80, 4: 80—90). Man kan deraf lære to Ting: at »ars longa, vita brevis« ikke har passet paa russiske Kunstnere i forrige Aarhundrede, og at intet er helligt for en Statistiker, naar han ser Tal.

Jeg boede i Moskva i »Slavansky Basar«, hvor en af Europas smukkeste Hotel-Spisesale findes. Som vi sad ved et af Maaltiderne, kaldtes vi ud for at betragte en kirkelig Procession. Dagen var en af de talrige russiske Helgendage og fejredes bl. a. ved Processionen. Denne var meget lang. Skarer af Gejstlige

gik med pragtfulde, forgyldte Helgenbilleder og allehaande Kirkekar i festligt Optog, fulgt af en stor Hob Andægtige, deriblandt overmaade mange lasede og snavsede Almuesfolk, med raa og fremmede Ansigtstræk. Velsignelse uddeltes til begge Sider af den øverste Gejstlige; overalt fra kom Folk ud for, aktive eller passive, at være til Stede ved Processionen, og strax efter gik hver til sit. Vi vendte tilbage til »Slavsky Basars« mondæne Spisesal.

Fra Moskva til Warschau er der 28¹/₂ Timers Jærnbane-fart i lidet tiltalende Waggoner, der staa i stærk Modsætning til St. Petersborg—Moskvalinjens første Rangs Udstyrelse. Ruten benyttes efter Sigende kun nødigt af Franskmænd, fordi den, via Beresina, er den store Napoleons sørgelige Tilbagetogslinje. Dog, vi naaede jo, med ca. 46 km. i Timen, adskilligt hurtigere frem end Napoleon. —

Da jeg kom til St. Petersborg, var Byen endnu prydet med Æreporte fra Præsident Faures Besøg; da jeg kørte over den imponerende Weichselbro til mit Hotel i Warschau, var det gennem en smykket Masteskov, og hele Byen var i Festpuds. Kejseren var lige rejst fra sin første Visit i Polens Hovedstad, og Autoriteterne havde ladet pynte op med Blomster, Flag og Triumfbuer i alle Gader og Alleer, som Czaren passerede. — Man kan vælge, hvilken Festudsmykning der forekommer en mest hyggelig, for Republikkens Præsident i St. Petersborg eller for Czaren i Warschau.

Efter en Dags Ophold i Warschau, hvor det lidet flatterende Jødekvarter for et flygtigt Skue falder mest i Øjnene, gik Rejsen direkte hjem. Først i

Berlin skiltes jeg fra min sidste statistiske Rejsefælle, og jeg kan slutte med, at det var ingenlunde det mindste Udbytte af Møderne og Rejserne: mangfoldige Samtaler med Kolleger fra Bureauer og Universiteter om statistiske og sociale Spørgsmaal, om alt det, der dog til syvende og sidst var os fælles og havde ført os sammen.
